

1. Obiekt

619/3
KOŚCIÓŁ PW.ŚW.KRZYŻA

w założeniu szpitalno -
kościelnym

2. Czas powstania

1845 - 1849

3. Miejscowość

ŻAGAŃ

4. Adres

Żagań
ul.Żelazna 1

nr hipoteczny

5. Przynależność administracyjna

województwo Zielonogórskie

gmina Żagań

pow. ŻAGAŃ

6. Poprzednie nazwy miejscowości

Sagan

7. Przynależność administracyjna
przed 1 VI 1975

województwo Zielonogórskie

powiat Żagań

8. Właściciel i jego adres

Parafia rzymsko-
katolicka
pw.św.Józefa
w Żaganiu

9. Użytkownik i jego adres

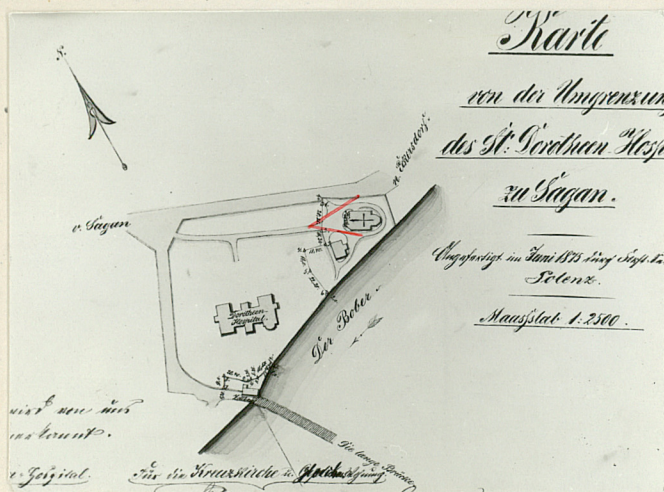
Parafia rzymsko-
katolicka
pw.św.Józefa

10. Rejestr zabytków w Żaganiu

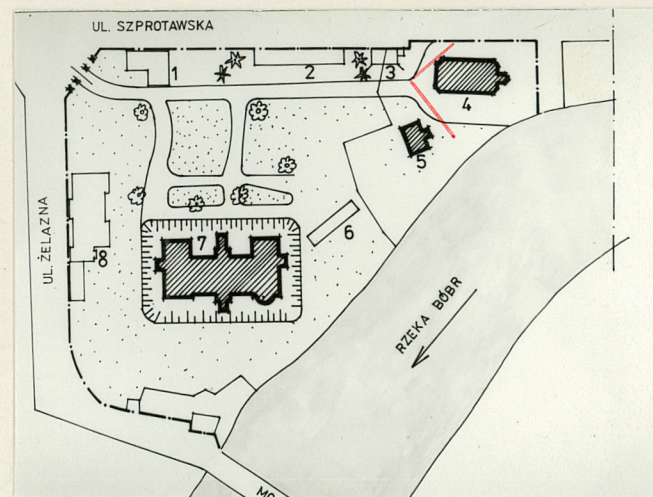
Nr 3029

data 1978.07.20

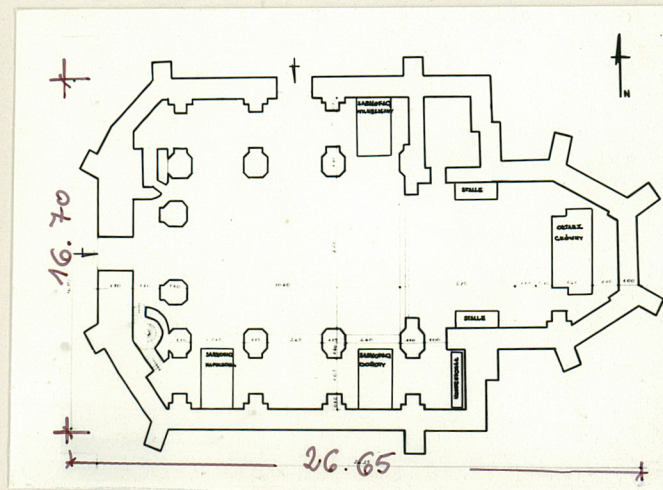
11 Zdjęcia, plan sytuacyjny, rzuty

1.Zał.szpitalno-kościelne z 1875 r.

2.Zał. szpitalno-kościelne z 1985 r.

3.Kościół pw.św. Krzyża, rzut przyz.

Ryszard Janowski 1988, zbiory prywatne

autor zdjęć
data wykonania
miejsce przechowywania negatywów

Budowla gotycka

Zarówno literatura niemiecka jak i inskrypcje wymieniają rok 1334 lub 1335 jako datę założenia kaplicy pw. św. Krzyża lub pod Wielkim Krzyżem, ufundowanej przez księżną Matyldę Brandenburską, żonę księcia głogowsko-żagańskiego Henryka IV. Kaplica konsekrowana w dniu św. Wawrzyńca, od tego czasu określana była także tym wezwaniem. Usytuowana poza miastem, w zakolu Bobru, w pobliżu dawnej bramy Bożnowskiej, pełniła rolę kaplicy dla trędowatych. Przyjęcie dla kaplicy wezwania pod Wielkim Krzyżem, łączyło się z legendą, która głosiła, iż w roku 1332, w czasie powodzi wody Bobru wyniosły na brzeg wielki drewniany krzyż, który został umieszczony w kaplicy i czczony jako relikwia. Obecnie krzyż znajduje się na wschodniej elewacji kościoła. Kaplica pw. św. Krzyża uposażona była w ziemię, czerpała także korzyści z licznych ofiar wiernych. W dobrym stanie dotrwała do 1539 roku tzn. do śmierci księcia Jerzego. Następca jego księżę Henryk był ewangelikiem, przekazał więc kaplicę w ręce gminy ewangelickiej.

Budowla z okresu baroku

W okresie tym kaplica uległa znacznej dewastacji. Zburzono wyniosłą wieżę, a dzwon przetopiono. Zniszczono główny ołtarz, sprzedano kosztowności. Wnętrze zamieniono na pomieszczenia dla chorych. Po zwróceniu kaplicy katolikom przystąpiono do remontu. W trakcie prac powiększono kaplicę, zaś sklepienie zastąpiono stropem. W 1668 roku ponownie budynek znalazł się w rękach protestantów. Uszkodzeniu uległ krzyż.

Przebudowa z lat 1845-1849

Inspiratorką tej wielkiej przebudowy zamieniającej starą gotycką kaplicę na mauzoleum księżęce, nawiązujące formą do norymberskiego gotyku była księżna Dorota Maria Talleyrand-Périgord, prawna dziedziczka dóbr żagańskich od 1844 roku. Konsekracja mauzoleum nastąpiła w dniu 8 lipca 1849 roku. Głównym projektantem przebudowy był nadworny architekt księżnej Doroty-Leonard Dorst, który w wyniku zasług położonych w Jej służbie został podniesiony do godności szlacheckiej, uzyskując nazwisko von Schatzberg.

Wnętrze mauzoleum wraz z wyposażeniem zostało omówione w katalogu poświęconemu temu obiektowi. Wszystkie prace wykonywane były przy pomocy miejscowych rzemieślników takich jak Teppich, Renner, Schrader, Stanke, Lange Lübko i wielu innych. We wnętrzu stały trzy sarkofagi, a między nimi i księżnej Doroty.

Budynek usytuowany w północno-wschodniej części założenia.

Kościół pw. św. Krzyża jest budowlą orientowaną, trójnawową o układzie bazylikalnym, z trójbocznie zamkniętym prezbiterium założonym na rzucie prostokąta. Obecnie istniejącą budowlę oblicowano łamanymi kamieniami z wypełnieniem spoin drobnymi kamyczkami rudy darniowej. Cała dekoracja w postaci obramień okiennych, drzwiowych, profili cokołów, gzymsów, fryzów, fial, jak też szczyt fasady wykonane zostały z cegły. W trakcie przeprowadzanego w latach 1981-1983 remontu zbito częściowo tynki w prezbiterium, spod których ukazało się gotyckie lico ceglane w układzie wendyjskim. Ponadto na osi ściany wschodniej widoczny był wyraźnie ślad sfazowanego, ostrołucznego otworu. Był on zamurowany cegłą używaną do XIX-wiecznej przebudowy. Do obecnego kościoła prowadzą dwa wejścia: główne, umieszczone na osi fasady i boczne, zakomponowane od strony elewacji północnej. Dwuspadowy dach nawy głównej i jednospadowe dachy naw bocznych posiadają pokrycie łupkowe. Fasada została na narożnikach wzmocniona uskokowymi skarpami, zaś jej kompozycję podporządkowano osi środkowej. Akcentuje ją zamknięta ostrołuczna wnęka zwieńczona trójkątnym tympanonem. Partię dolną wypełnia ostrołuczny otwór wejściowy, nad którym umieszczono empore. Pod emporą widoczna tablica zawierająca inskrypcję fundacyjną. Po obu stronach części centralnej zakomponowano dwupoziomowe biforyjne wnęki, z których górne wypełniono rzeźbami apostołów. Całości dekoracji dopełniają rzeźby św. Katarzyny i św. Doroty, umieszczone w środkowej partii skarp. Szczyt kościoła został wydzielony z fasady ażurowym gzymsiem. Posiada formę trójkątną, którą kształtują zdwojone blendy w układzie pięciodzielnym, zakończone wimpergami. Poszczególne pola wydzielają fiale pokryte ażurową dekoracją. W polach blend umieszczono okienka doświetlające strych. Sześcioboczna wieżyczka z latarnią została zakończona wydatnym gzymsiem i wysmukłym dachem zakończonym krzyżem. Mury nawy wieńczy gzyms i ażurowy fryz, w którego polach umieszczono tarcze z herbami szlachty żagańskiej. Wnętrze zakomponowane w stylu neogotyckim, w układzie bazylikalnym z triforyjnym arkadowaniem trójbocznie zamkniętego prezbiterium. Prezbiterium doświetlone oknami umieszczonymi w profilowanych, ostrołucznych rozglifieniach o dwudzielnym podziałach z maswerkowymi zwieńczeniami, które przeszkłone były witrażami - obecnie niezachowanymi. Pozorowane sklepienie wsparte na słuźkach uzyskało żebra wykonane z drewna / imitujące kamień /, a także drewniane zworniki. Po obu stronach prezbiterium wydzielono pomieszczenia zakrystii i kaplicy, w której stoi konfesjonał. Ażurowe, drewniane empory prezbiterium patynowane na kamień wsparte zostały na drewnianych kroksztynach / obecnie część z nich nie istnieje /. Prezbiterium wydziela od nawy tęcza z ostrołukowym profilowaniem. Wyposażenie wnętrza zostało szczegółowo omówione w katalogu kościoła pw. św. Krzyża.

Instalacja elektryczna.

Posadzka ceramiczna, więźba drewniana -krokwiowo-jętkowa.

<p>14. Kubatura</p> <p>4384 m³</p>	<p>15. Powierzchnia użytkowa</p> <p>420 m² -</p>	<p>16. Przeznaczenie pierwotne</p> <p>sakralne</p>	<p>17. Użytkowanie obecne</p> <p>sakralne</p>
<p>18. Prace budowlane i konserwatorskie, ich przebieg i dokumentacja</p> <p>Prace budowlano-konserwatorskie zostały przeprowadzone w latach 1981-1984 pod nadzorem dr Stanisława Kowalskiego. Wnętrze odnowiono. W kilku wypadkach zatarto nieestetyczne tablice z napisami. Brak także niektórych elementów wyposażenia XIX wnętrza.</p>		<p>19. Stan zachowania (fundamenty, ściany zewnętrzne, ściany wewnętrzne, sklepienia, stropy, konstrukcje dachowe, pokrycie dachu, wyposażenie i instalacje)</p> <p>Budynek po przeprowadzonym remoncie w stanie dobrym.</p>	
<p>20. Najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Istnieje pilna potrzeba sprowadzenia z Nowogrodu Bobrzańskiego / parafia / tryptyku zakupionego przez księżnę Dorotę Talleyrand dla mauzoleum rodzinnego w Żaganiu. Skompletowanie brakujących obecnie elementów wyposażenia istniejącego jeszcze w kościele w 1981 roku. Odsłonięcie zamalowanych w czasie ostatniego remontu inskrypcji.</p>			

21. Akta archiwalne (redzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

Zródła pisane:

- poszyt z dawnego Herzogliches Archiv Sagan nr 38, obecnie zaewidencjonowany pod nr 17, przechowywany w Wap Zielona Góra / Stary Kisielin /. W poszycie zatytułowanym: Einlage einen Herzoglichen Erbbegräbnis d.a. 1839 und d.a. 1845 für den katholischen Theil der Familie der Herzogs Peter von Curland zachował się dokument pt. : Beschreibung der Herzoglichen Erbbegräbnis Kirche genannt zum Heiligen Kreuz in Sagan.
- Opracowanie dokumentów archiwalnych byłego Urzędu Konserwatora Zabytków Prowincji Dolnośląskiej. Autorzy: Ewa Grochowska, Rainer Sachs, Wrocław 1985.

Zródła drukowane:

- Visitationesberichte der Diocese Archidiakonats Glogau, J. Jungnitz, Breslau 1907.

23. Źródła ikonograficzne i fotografie (rodzaj, miejsce przechowywania, sygnatury)

Kartografia:

- Szkic granic posesji szpitalnej, wykonany w czerwcu 1875 roku w skali 1:25000. Rysunek ten został załączony do akt zespołu szpitalnego, przechowywanych w PTTK w Żaganiu.

Ikografia:

- Rysunek wykonany przez Leonarda Dorsta-Schatzberga w 1849 roku, przedstawiający na pierwszym planie domek Ogrodnika, a w tle kościół pw. św. Krzyża, ukazany od strony pd-zach.
  - Rysunek wykonany przez Leonarda Dorsta-Schatzberga w 1850 roku, przedstawia kościół pw. św. Krzyża od strony pn-wsch.
- Oba rysunki pochodzą z pracy Leonarda Dorsta-Schatzberga i Antoniego Leipelta, Der Saganer Kreis, topographisch, historisch und artistisch ... , Sagan 1850.
- Zdjęcie przedstawiające fasadę kościoła pw. św. Krzyża przed dokonaniem przebudowy fasady /pozbawienie dekoracji/ repr. z pracy Oskara Teicherta, Der herzogliche Park zu Sagan, Sprottau 1858.

22. Bibliografia

- Hoffmann Hermann, Kirchen und Kapellen in Sagan, Breslau 1937.
- Hoffmann Hermann, Kardinal Melchior v. Dibenbrock und Herzogin Dorothea Sagan, Ein Briefwechsel, Breslau 1931.
- Kowalski Stanisław, Zabytki województwa zielonogórskiego, Zielona Góra 1987.
- Lauschke Paul, Führer durch Sagan und Umgegend, Sagan ok. 1910 / brak roku wydania /.
- Lukas-Janowska Ewa, Kościół pw. św. Krzyża w Żaganiu, PKZ/O Poznań 1981, m-pis.
- Lukas-Janowska Ewa, Kościół pw. św. Krzyża w Żaganiu, katalog wyposażenia, PKZ/O Poznań 1981, m-pis.
- Lutsch Hans, Verzeichnis der Kunstdenkmäler der Provinz Schlesien, III, der Reg.-Bezirk Liegnitz, Breslau 1891.
- Teichert Oskar, Der herzogliche Park zu Sagan, Sagan u. Sprottau 1858.

24. Uwagi różne

25. Wypełnił

mgr Ewa Lukas-Janowska
VII 1988 r.

26. Sprawdził

27. Załączniki 1) zdjęcia 2) tekst tablic fundacyjnych

1. Miejscowość

ŻAGAN

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

Kościół pw. św. Krzyża

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

zdjęcia

4. Zał. szpitalno-kościelne, widok /II poł. XIX w.

6. Kościół pw. św. Krzyża, widok z II poł. XIX w.

5. Kościół pw. św. Krzyża
stan z końca XIX w.

7. Kościół pw. św. Krzyża, wnętrze.

8. Kościół pw. św. Krzyża, wnętrze.

Wkładkę założył: mgr Ewa Łukas-Janowska VI¹ 1988
(imię, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów: zbiory prywatne

Wzór ODŻ 1978 r.

1. Miejscowość

ŻAGAN

2. Obiekt (nazwa jak w karcie)

KOSCIÓŁ PW. SW. KRZYŻA

3. Zawartość wkładki (nazwa obiektu lub materiału uzupełniającego)

Treść tablicy fundacyjnej oraz zdj.

Treść :

/ AEDIFICAVIT MECHTILDIS HENRICI IV TI SAGANI ET GLOGOVIAE
DUCIS - CONJUX ANNO/ MCCCXXXV REFEKIT ET EXORAVIT DOROTHEA
SAGANI DUCISSA - CURLANDI .../ SEMIGALIM ET SAGANI PRINCI-
PISSA ANNO MDCCCXL/.

Wkładkę założył: mgr Ewa Łukas-Janowska VII 1988
(imie, nazwisko, data)

Miejsce przechowywania negatywów: zbiory prywatne

Wzór ODŻ 1978 r.